

Romaneja asuu Suomessa noin 10 000, joista suuri osa pääkaupunkiseudulla

Perinteet

Romaneille luonteenomaista on vahva identiteetti ja sen säilyminen kovista ympäristön paineista huolimatta. Tärkein syy romanien identiteetin säilymiseen lienee ollut oma kieli, joka sitoo romanit yhdeksi kansaksi. Romanit ovat aina erityisesti suojelleet omaa kieltään, eikä sitä ole oikeastaan saatettu valtaväestön keskuuteen. Kielestä ollaan näinäkin päivinä todella tarkkoja, koska sitä on käytetty romaneita vastaan. Nykyään kielen säilyminen vaatii aktiivista ponnistelua. Kieltä on elvytetty varsinkin 1990-luvun jälkipuoliskolta alkaen, jolloin on järjestetty kouluopetusta ja toimitettu romanikielen aapinen ja sanakirjoja. Nykyään kouluissa on mahdollisuus saada romanikielen opetusta.

Perinteisesti romanit ovat eläneet laajennetussa ydinperheessä, johon vanhempien ja lasten lisäksi on saattanut kuulua muun muassa isovanhempia ja muita lähiomaisia. Nykyään saman katon alla ei tapaa asua muita kuin vanhemmat ja heidän lapsensa.

Suomalaisten romanien sukunimet ovat usein ruotsinkielisiä heidän historiaansa liittyen, kuten Bollström, Friman, Grönfors, Hagert, Lillberg, Lindberg, Lindeman, Lundberg, Långström, Nyman, Åkerlund.

Suomen romanien ominaispiirteitä ovat oman kielen, tapakulttuurin ja pukeutumisen lisäksi hevosten hoito, erityisesti raviurheilu.

Romanikulttuuri

Romanikulttuurin keskeisin asia on vanhempien ihmisten kunnoittaminen ja tietty häveliäisyys. Vanhempia ihmisiä kunnioitetaan pukeutumisessa, keskustelussa, ja muutenkin heidät otetaan eri tavalla huomioon. Yleensä vanhempien ihmisten neuvoja ja ohjeita kuunnellaan, ja toiveita noudatetaan, vaikka täysi-ikäiseksi tuleminen olisi jo kauan sitten taakse jäänyttä asiaa.

Vanhemmat ihmiset syövät ensin, ja nuoret vasta heidän jälkeensä. Parhaat nukkumapaikat menevät myös iän mukaan. Vanhempia romaneita teititellään. Heidän kuullen ei puhuta mistään seksuaalisuuteen viittaavasta, eikä myöskään kiroilla tai puhuta muuten siveettömästi.

Nuoret eivät käytä samoja petivaatteita vanhempiensa kanssa eivätkä nuku heidän vuoteillaan. Nuorten ja vanhempien pyykkiä pestään erillään. Joissakin talouksissa myös pikkulasten vaatteet ja petivaatteet saatetaan pestä erikseen. Joskus nuorilla, vanhoilla ja lapsilla on myös erilliset astiat. Koska kaksi pesukonetta taloudessa on harvinaisuus, käyvätkin nuoret yleensä pesemässä vaatteensa pyykkituvan koneella - tai käsin. Alusvaatteita ei saateta vanhojen ihmisten eikä omien vanhempien näkyviin. Ne laitetaan kuivumaan piiloon.

Nuoret romanit eivät saa olla vanhempien yläpuolella. Tästä syystä nuoriso ei siis voikaan muuttaa vanhempien romanien yläpuolelle. Myöskään naiset eivät saa olla miesten yläpuolella. Esimerkiksi liukuportaitakin mennessä miehet

asettavat niin, että naiset ovat heitä alempana. Nuori tyttö, lapsi, saa kyllä mennä vanhempien ihmisten yläpuolelle, mutta murrosikäinen taas ei. Puhumattakaan perinneasuun pukeutuneesta naisesta.

Naisen hameen helmat katsotaan saastuneiksi. Tämän takia naisten on oltava tarkkoja, etteivät saastuta kodin matalia pöytiä, tai kosketa helmoillaan vanhempia romaneja. Tämän takia suurin osa nuorista naisista pitää usein kokoesiiliinaa vanhempien ihmisten seurassa.

Naisella ja miehellä on omat roolinsa romanien elämässä, ja ne poikkeavat toisistaan melkoisesti. Nainen hankkii arvostuksensa pitämällä huolen kodista ja lapsista. Tämä näkyykin jo kasvatuksessa. Pojille annetaan enemmän vapauksia kuin tytöille; he saavat olla vapaammin ulkona, kun taas tytöt opettelevat ruuanlaittoa, pitävät ehkä huolta pienemmistä sisaruksista ja auttavat siivoamisessa. Mies taas edustaa perhettä ulkoisesti.

Puhtaus tarkoittaa romaneille kahtakin asiaa. Ensiksi, puhtaus sanan varsinaisessa merkityksessä. Siivottu talo ja siisti koti ovat romaninaisen ylpeyden aiheita. Ennen kun romanit vielä kiertelivät paikasta toiseen, oli puhtaanapito oikeastaan ainoa mahdollinen keino pysyä terveenä. Perusteelliset siivoukset johtuvatkin suureksi osaksi siitä. Puhtaudesta puhuttaessa tarkoitetaan myös puhtautta symbolisessa mielessä. Mitään, mikä on pöydällä ollut, ei lasketa lattialle. Lattialta ei taas nosteta mitään pöydälle. Tämä symbolinen puhtaus pätee joka asiassa seuraavasti: Alhaalla oleva on saastunutta, likaista, ylhäällä puhdasta. Mikäli keittiössä on tuoli, jota käytetään esimerkiksi leipomisjakkarana, siinä ei istuta. Tuoli on tällöin puhdas. Mitään tuolilla ollutta ei saa nostaa pöydälle. Ruokakassiaakaan ei lasketa missään vaiheessa lattialle.

Romanien tavat muutenkin poikkeavat valtaväestöstä. Nuori mies ja vanhempi nainen eivät istu vierekkäin eivätkä kulje rinnakkain. Sama pätee nuoreen naiseen ja vanhempaan mieheen. Esimerkiksi jos perhe sattuu jostain syystä syömään samaan aikaan, eivät perheen isä ja tytär istu vierekkäin.

Seurustelu ei ole julkista romaninuorilla, ennen kuin he karkaavat yhdessä. Nuorten vanhemmat joko antavat hyväksyntänsä tai sitten eivät. Kun seurustelu on tullut vanhempien tietoon, eivät nuoret kuitenkaan ole lähekkäin vanhempien silmien edessä.

Raskaudesta ei puhuta, vaan se pyritään peittämään viimeiseen asti. Lapsi halutaan näyttää vasta, kun se on syntynyt. Mikäli painavan hameen käyttö kuitenkin kielletään syystä, että siitä voisi koitua terveydellisiä haittoja vauvalle, pysyy nainen pois vanhojen ihmisten silmistä. Synnytyksessä on mukana yleensä oma mies tai samaan ikäluokkaan kuuluva nainen, esim. läheinen ystävä. Synnytyksen jälkeen nainen on muutaman kuukauden symbolisesti likainen, ja näin ollen pysyy poissa keittiöstä. Hän keskittyy lähinnä lepäämiseen, ja jommankumman suvusta tulee naisia pitämään talon siistinä siihen saakka. Romaninaiset eivät yleensä imetä lapsiaan.

Sairaalassa ollessaan romanit pukeutuvat usein vierailujen ajaksi omiin asuihinsa, varsinkin jos paikalle tulee omat vanhemmat tai muita vanhempia ihmisiä. Romanit menevät usein terveyskeskuksen vastaanotolle ja vieraskäynneille isolla joukolla, ja saattavat viettää sairaan kanssa pitkiäkin hetkiä. He saattavat jopa nukkua huoneessa ollakseen sairaan tukena.

Kulttuuriin kuuluu myös siveellinen pukeutuminen, josta lisää seuraavan otsikon alla.

Pukeutuminen

Romaninainen puku on saanut mallinsa valtaväestön naisen kansanpuvusta. Romaninaiset pukeutuivat suunnilleen samalla lailla valtaväestön naisten kanssa 1800-luvun lopulle saakka. Erot näkyivät lähinnä helman pituudessa ja leveydessä. Röijyjä eli puseroa, jota romaninaiset nykyäänkin käyttävät, on käytetty myös tuohon aikaan. Röijyt olivat silloin vielä paljon väljempää, ja vaatimattomia. Mitään suuria ylellisyyksiä niissä ei ollut. Röijyissä saattoi olla myös pitsiä, joka suurimmaksi osaksi virkattiin itse. Myöhemmin pukeutuminen kuitenkin muuttui; röijyjen leikkauksia muutettiin niin, että ne kumminkin olivat edelleen väljiä ja peittäviä, joka niiden tarkoitus oli ja on tänäkin päivänä. Myös hame muuttui jonkin verran; sen helmaan alettiin lisätä samettia.

Nykyään hame on kuitenkin erilainen kuin tuolloin. Nyttemmin hameen pääallimmäinen kerros on kokonaan samettia, ja hameen yläosassa on n. 20 cm:n levyinen kangas, "yläkangas", joka on jotain koristeellisempaa kangasta. Yläkangas voi olla minkä värinen tahansa, ja jokainen valitseekin itse itseään eniten miellyttävän vaihtoehdon. Hameen yläosassa käytetään myös erilaisia kristallinauhoja. Sametin alla on välivuori ja paksumpi vuorikangas, jotka ommellaan samettiin kiinni ylhäältä ja alhaalta. Leveyttä hameessa on yleisimmillään n. 9 metriä, mutta metrimäärä riippuu henkilön koosta ja hänen haluamistaan mitoista. Hameen täytyy olla niin pitkä, että voi ihan vapaasti kulkea korkokengät jalassa, ilman että jalat näkyvät. Suurin osa romaninaisista ei osaa itse ommella vaativaa hametta, vaan ne teetetään ompelijoilla. Romanihameiden ompelijoita on Suomessa muutamia, heidän määränsä on lisääntynyt viime aikoina.

Röijyissä käytetään nykyään tehdastekeista pitsiä. Pitsien määrä röijyssä on lisääntynyt, ja pitsien tehtävä on antaa myös tietynlaista peittävyttä. Röijyjen kankaat ovat yleensä ohuita, värillä ei niinkään ole väliä. Nykyään käytetään paljon ohuita, värikkäitä kankaita, joissa on paljettikuvioita. Kankaita tuodaan esim. Dubaista. Niitä voi myös monesti tilata röijyjen tekijöiltä.

Naisen vaatetukseen kuuluvat myös aluspaidat - ja hameet. Aluspaidat valitaan yleensä röijyn värin mukaan, ja niiden kauluksissa ja hihansuissa on pitsiä. Alushameita on erilaisia.

Romaninainen käyttää usein myös esiliinaa, joka on monesti kokopitkä, ja leveä. Ne mitoitetaan ihmisestä riippuen. Viime vuosina on ruvettu käyttämään ns. vaatepareja, joka tarkoittaa että röijy ja esiliina ovat samasta kankaasta. Vaatepareja käytetään erityisissä tilaisuuksissa.

Koska takin täytyy sopia asuun, sitä ei välttämättä osteta kaupasta. Naisilla on sametti- ja neuletakkeja. Ne tehdään sopimaan röijyn malliin, ja laskeutumaan kauniisti hameen yläkankaan päälle. Myös muita takkeja käytetään, esim. nahka- ja silkkitakkeja. Nekin teetetään erikseen. Talvella naisilla on useasti myös turkkeja ja tekoturkkeja.

Kuten valtaväestön naisilla, myös romaninaisilla huivi on asuste. Huivit ovat kolmiomallisia hartiahuiveja ja kapeita huiveja. Talveksi monet naiset hankkivat minkkihuivit.

Myös korkokengät kuuluvat pukeutumiseen, oli sitten mikä vuodenaika tahansa.

Tyttö/nainen pukeutuu romanihameeseen ollessaan 16-20-vuotias. Poikkeuksiakin löytyy. Kaikki romaninaiset eivät edes pukeudu hameeseen. Valintaa on lykätty nykyään melko paljon, koska romanitytöt ovat alkaneet vähitellen haluta siirtyä toisen asteen opintoihin. Kun tyttö on valintansa tehnyt, ei entiseen ole niin sanotusti paluuta. Hameita ja röijyjä on pidettävä päivittäin. Niihin

pukeuduttuaan tyttö on samassa asemassa yhteisön muiden naisten kanssa, ja hän ei voi enää käyttäytyä yhtä huolettomasti kuin ennen.

Romanimies on aikaisemmin vaatetuksensa historiassa pukeutunut valkoiseen paitaan, tummiin saapashousuihin, liiveihin ja takkiin. Takin ja housun kankaat olivat yleensä samaa. Kenkänä käytettiin nahkasaappaita, joissa oli kääntövarsi.

Nykyään saapashousuvaatetusta käyttävät lähinnä vanhat miehet, ja muutamat nuoret juhlissa.

Nykyään mies pukeutuu mustiin suoriin housuihin, kauluspaitaan, takkiin ja "lakerikenkiin". Housujen tulee olla hiukan väljät - kauluspaita on yleensä valkoinen.

Romanimies ei esiinny paitasillaan; vanhempien romanien edessä sitä pidetään häpeänä. Takki siis kuuluukin asustukseen ihan "täyspäiväisesti".

Kenkiä teetetään Outokummussa, mutta myös tavallisempia miesten kenkiä on ostettu kaupasta.

Romanilapset pukeutuvat valtaväestöstä poikkeamattomasti n. 12-13-vuotiaiksi saakka. Juhlailaisuuksiin heillä on monesti erityisen koristeelliset ja juhlatavat vaatteet.

Romanityttö alkaa n. 12-13-vuotiaana käyttää pitkää, mustaa hametta. Hameessa pitää kuitenkin olla jonkin verran väljyyttä. Hameet teetetään ompelijoilla. Niihin myös käytetään erilaisia koristuksia ja leikkauksia, ei kuitenkaan aina.

Tyttö käyttää myös jakkuja, väri voi olla mikä tahansa. Jakun alla pidetään paitaa, jossa ei saa olla avara kaulus. Tyttö voi myös käyttää pelkkää paitaa, tai esim. paitapuseroa. Tyttöillä on yleensä talvella villakangastakit, väreiltään tummat (ei välttämättä kuitenkaan mustat).

Korkokengät ovat luonnollinen osa tytön pukeutumista. Tyttö tekee pukeutumisvalintansa itse. Kaikki eivät ala käyttää kapeaa hametta 12-13-vuotiaana. Myös vanhemmat ja kotikasvatus vaikuttavat asiaan.

Noin 13-vuotiaana romanipojat alkavat pukeutua suoriin housuihin, lakerikenkiin ja kauluspaitoihin. Kauluspaitoja ei kuitenkaan välttämättä tuossa iässä käytetä, esim. villaneuleet ovat yleistyneet noin nuorien keskuudessa.

Romanivaatetus on nykyään valtaväestön vaatetuksesta todella poikkeavaa, ja Suomi onkin ainoa maa, jossa romanit päivittäin pukeutuvat perinteisiin asuihinsa. Mikäli Ruotsissa näkee romaneita, jotka ovat pukeutuneet samoin kuin Suomessa, he ovat myös tulleet sinne Suomesta.

Romaninaisen hameen hankintahinta kuuluu toimeentulotuen vaatemenojen piiriin. Esimerkiksi Kuopion sosiaalitoimisto myöntää toimeentulotukea saavalle romaninaiselle 460 € hameen hankintaan kahden vuoden välein. Toimeentulotuen soveltamisohje

Romanikorut

Romaninaiset kantavat näyttäviä koruja. Korujen täytyy olla isoja, jotta ne eivät hukkuisi puvun runsauteen.

Naiset käyttävät kamee-koruja, suuria korvarenkaita (joita kutsutaan kehärenkaiksi), sormuksia ja kaulaketjua, jossa on kiviä. Korukokoelma alkaa olla täynnä yleensä siinä vaiheessa, kun nainen pukeutuu perinneasuunsa, mutta nykyään jo 13-vuotiaat tytöt käyttävät näitä koruja. Rannerenkaita ja kelloja käytetään myös.

Miehillä on yleisempää hankkia hevosenkenkäsormuksia ja kantasormuksia. He pitävät myös kelloja.

Romanikoruja on valmistettu kauan aikaa. Ne teetetään kultasepillä, koska myytävänä olevat korut eivät ole tarpeeksi suuria. Korut kulkevat usein suvussa ns. perintökalleuksina. Kaikkia perintönä saatuja koruja ei käytetä, vaan joitakin niistä säilytetään laatikoissa.

Korujen mallit ovat pienentyneet ja yksinkertaistuneet verraten vanhoihin malleihin. Silti niissä on vielä nykypäivänä taidokkaita yksityiskohtia ja tietynlaista loistokkuutta.

Romanikoruilla on aina omat tarinansa. Esimerkiksi sydän kuvaa rakkautta, kyynel ikävää tai kaipausta.

Historia

Romanit ovat koko Suomessa olonsa aikana viime vuosikymmeniä lukuun ottamatta kohdanneet pakkoasuttamista, vainoa ja assimilaation yrityksiä, ja edelleen romaneihin kohdistuu huomattavasti kielteisiä asenteita. Monissa muissa maissa romanien tilanne on kuitenkin paljon huonompi, joitakin romaneja on jopa tullut muualta Suomeen pakoon surkeita elinoloja ja vainoa.

Suomessa romaneista on ensimmäinen tieto vuodelta 1559. Suomi kuului tuolloin Ruotsin kuningaskuntaan, ja romaniväestöä koskevat lait olivat täällä samat kuin Ruotsissa. Lakien sisältö koski karkotusta, sopeuttamista ja valvontaa. Pietari Brahen asutusyritys mainitaan usein, kun viitataan romanien historiaan Suomessa: romaneille tarjottiin autiotiloja asuttavaksi Pielisjärven pitäjältä 1600-luvulla. Eläminen tiloilla ei ollut kuitenkaan helppoa, ja romanit jatkoivat vaeltelevaa elämäänsä. Suomesta tuli vuonna 1809 Venäjän keisarikunnan suuriruhtinaskunta, jonka aikana erityislakien painopisteenä oli romaniväestön sopeuttaminen ja valvonta.

Vuonna 1812 annettu julistus määräsi "vialliset kiertelevät tattarilaiset ja mustalaiset sekä muut pahatapaiset irtolaiset henkilöt, joista ei ole yleiseen työhön", säilytettäväksi: miehet Viaporin työlaitokseen ja naiset Turun kehruhuoneeseen. Koska naiset eivät suostuneet eroamaan lapsistaan, nämä saivat seurata äitejään kehruhuoneeseen.

Suomen sotien 1939-1945 aikana noin 1000 Suomen romania palveli armeijassa; heistä 60 kaatui ja 140 haavoittui vakavasti.

Ennakkoluulot ja syrjintä ilmenivät monella tavalla: viranomaisten kohteluna, nimittelynä tai palvelujen epäämisinä. Romaneilla on aina ollut suuria vaikeuksia työsaannissa. Naisen puku on nähty jopa suoranaisena esteenä työnteolle. Kuitenkin naiset voivat ihan hyvin tehdä töitä ilman perinteistä pukua, kunhan katsovat ettei kukaan vanhempi ihminen tai muu romani heitä ole näkemässä.

Nyky aika

Viimeisen 50 vuoden aikana ovat romanit lopettaneet kiertolaiselämän ja saaneet paremmin mahdollisuuksia asettua aloilleen, mutta poikkeustapauksia löytyy

vieläkin. Esimerkiksi vuoden 1969 tilastoista käy ilmi, että yli vuoden samalla paikkakunnalla asui 83,6 % Suomen romaneista.

Uusimmissa asennetutkimuksissa romanit nousivat vähiten arvostetun vähemmistöryhmän asemasta, kun somalit ja venäläiset tulivat heidän tilalleen.^{lähde?}

Suomessa peruskoululainsäädäntö takaa romanikielen ja -kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen tietyt edellytykset.

1980-luvun alussa romanikielen opetus aloitettiin kerholuonteisena, ja vuonna 1989 aloitettiin laajamittaisempi opetus pääkaupunkiseudun peruskouluissa. Romanikieltä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa äidinkielenä, mutta kunnilla ei ole velvollisuutta opetuksen järjestämiseen.

Suomen romaneista asuu tällä hetkellä pääkaupunkiseudulla noin 2 000-4 000. Ruotsissa asuu 3 000 Suomen romanina.

Vielä nykyaikana romanit kohtaavat usein vaikeuksia yhteiskuntaan sopeutumisessa. Nämä ongelmat näkyvät ensisijaisesti koulu- ja muina sosiaalisina vaikeuksina. Romanit ovat keskimäärin heikommassa yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa asemassa kuin valtaväestö. Aikaisemmin myös vakinaisen asunnon puute vaikeutti koulunkäyntiä.

Koulutus romaneiden keskuudessa on lisääntynyt runsaasti. Yhä useammat romaninuoret hakeutuvat ammatilliseen koulutukseen. Heistä on myös noussut monia yhteiskunnallisia vaikuttajia. Näitä ovat muun muassa Euroopan romanifoorumin varapuheenjohtaja Miranda Vuolasranta, Henry Hedman, Viljo Koivisto ja Väinö Lindberg.

Monet Suomen romanit ovat menestyneet laulajina. Tunnettuja laulajia ovat mm. laulajat Anneli Sari, Rainer Friman, Leif Lindgren ja Dimitri Sjöberg sekä tangokuningas Saska Helmikallio, jotka kuitenkin esittävät pääosin valtavirran iskelmämusiikkia. Muusikko Remu Aaltonen taas on tuttu rockmusiikin puolelta. Romanikulttuurin sisällä elää vahva romanimusiikin perinne, laulut kertovat usein epäonnisesta rakkaudesta ja vanhan ajan elämäntavoista. Porvoossa järjestetään vuosittain Kansainvälinen Romanimusiikin Festivaali .

Uskonto

1500-1800-luvuilla myös kirkko osallistui mustalaisvainoihin. Koska arkkipiispa Laurentius Petri määräsi, etteivät papistoon kuuluvat saaneet missään tapauksessa olla romanien kanssa tekemisissä, jäivät romanit paitsi kaikesta kirkollisesta toiminnasta kuten häistä, hautajaisista ja kasteista.

Valtiopäivillä, jotka järjestettiin 1800-luvulla, kirkon ja romanien suhde nähtiin ongelmana. Alettiin lopulta tehdä erilaisia suunnitelmia tämän suhteen parantamiseksi. Papisto tuli velvolliseksi hoitamaan esimerkiksi romanien avioliitot, hautaamiset ja kasteopetukset.

Romanikysymystä ei kuitenkaan kokonaan ratkaistu, ja siitä keskusteltiin kirkolliskokouksessa vuonna 1958.

Mustalaislähetyksen nykyiseltä nimeltään Romano Missio, perustettiin romanien hengellisen toiminnan edistämiseksi. Romano Missio on järjestänyt erilaisia leirejä ja tapahtumia ympäri Suomea yhteistyössä seurakuntien kanssa.

Nykyään kirkon ja romanien yhteistyö on jokseenkin hyvää. Tämän yhteistyön ylläpitämiseksi ja edelleen kehittämiseksi onkin perustettu Kirkko ja romanit -niminen työryhmä.

Suomessa hengelliset arvot ovat romaneille tärkeitä. Suomen romanit käyvät usein helluntai- ja baptistiseurakunnissa. Kokouksiin osallistuvat kaikki pienistä lapsista senioreihin asti. Kaikenlaiset hengelliset tapahtumat ovat myös tärkeitä romaneille, ja he käyvätkin niissä melkein aina kun niitä järjestetään.

Romanien parissa on evankelistoja ja hengellisten laulujen esittäjiä.

Hautajaiset

Hautajaisiin ei yleensä kutsuta ketään erikseen, vaan ihmisiä saapuu pitkienkin matkojen päästä kunnioittamaan vainajan muistoa. Hautajaisiin ei siis tule pelkkä lähisuku tai lähipiiri, vaan myös omaisten ystäviä. Tällä tavoin he myös tukevat vainajan omaisia surun hetkellä.

Päivää ennen hautajaisia kokoonnutaan paikkaan, jossa pidetään ns. valvojaiset. Paikkana on yleensä vainajan tai lähiomaisten koti, mutta jos ihmisiä tulee monta sataa, käytetään myös seurakuntakeskuksia. Valvojaisilla kunnioitetaan vainajaa, muistellaan häntä ja puhutaan hänestä. Kaikki eivät valvo, esimerkiksi lapset ja vanhukset laitetaan väsymyksen tullessa nukkumaan. Yleensä ainakin vainajan lähiomaiset ja läheisimmät ystävät valvovat koko yön.

Aamulla arkku tuodaan hautajaistalon pihaan tai sisälle. Aamulla pidetään myös hartaus.

Kappelissa ei varsinaisia hautajaisia pidetä. Siellä saatetaan hiljentyä hetkeksi, mutta hautaan siunaaminen tapahtuu haudan äärellä. Hautajaisissa luetaan tavalliseen tapaan kirjoituksia hautajaisseppeleistä, ja lauletaan hengellisiä lauluja. Tämän jälkeen palataan hautajaistalolle ja ruokaillaan ennen kotiin lähtöä.

Yleensä hautajaisten jälkeen jää joitain ihmisiä omaisten tueksi heidän kotiinsa. Hautajaisten jälkeen menetys koetaan voimakkaimpana. Vaikka omaisten seuraksi ei jäisikään ketään, heidän luonaan käydään silti aktiivisesti.

Haudan hoito on romaneille tärkeää. Jos asutaan vieraalla paikkakunnalla, haudan hoidosta maksetaan paikkakunnan haudanhoitajalle. Suku käy säännöllisesti viemässä haudalle kynttilöitä ja kukkia.

Lähde: <http://fi.wikipedia.org>